

संस्कृत सुबोध

Teacher's Resource Book

Class
2

संस्कृत सुबोध-2

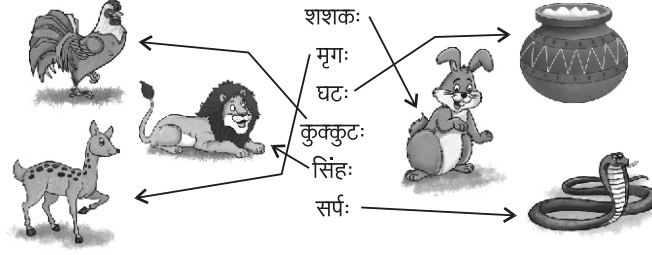
2 एकवचनं अकारांत पुल्लिङ्ग शब्दानि

□ अभ्यासकंठी

- (क) कुक्कुरः
(ग) शुकः

- (ख) कच्छपः
(घ) उष्ट्रः

2.

□ क्रियाकलापम्

- मृगः
कपोतः
बालकः

- शशकः
बकः
गदर्भः

- सिंहः
उलूकः
कच्छपः

□

3 अकारांत पुल्लिङ्ग शब्दानां प्रयोगः

□ अभ्यासकंठी

- (क) सिंहः
(ग) मण्डूकः
- (क) अश्वः
(ग) एषः
(ङ) कः
- (क) सूर्यः
(ग) कुक्कुरः
(ङ) वानरः

- (ख) वृक्षः
(घ) मयूरः
- (ख) मण्डूकः
(घ) अस्ति
(च) कुक्कुरः
- (ख) वृक्षः
(घ) हंसः
(च) घटः

- (क) यह ऊँट है।
(ख) यह साँप है।
(ग) यह तोता है।
(घ) यह हाथी है।

- (ड) यह मेढक है।
(च) यह कबूतर है।

□ क्रियाकलापम्

मयूरः	सिंह	कुक्कुरः
अश्वः	वृक्षः	बालकः

□

4

लट् लकारस्य क्रियाः

□ अभ्यासकंठी

- (क) नृत्यति (ख) पठति
- (क) खादति
(ख) नृत्यति
(ग) धावति
(घ) नृत्यति
- (क) बालकः पुस्तकं पठति। (ख) गजः कन्दुकेन क्रीडति।
(ग) वानरः नृत्यति।

□ क्रियाकलापम्

पठनम्	नृत्यम्	खादनम्
गच्छम्	हसनम्	

□

5

विभिन्न वृत्तिजीवी (पुल्लिङ्ग)

□ अभ्यासकंठी

- (क) चिकित्सकः (ख) सैनिकः
- (क) कुम्भकारः (ख) पत्रवाहकः
(ग) काष्ठकारः
- (क) कुम्भकारः (iii) कुम्हार
(ख) नर्तकः (iv) नाचने वाला
(ग) पत्रवाहकः (i) डाकिया
(घ) काष्ठकारः (ii) बढ़ई

□ क्रियाकलापम्

रजकः	धावकः	पत्रवाहकः
चिकित्सकः	नर्तकः	कुम्भकारः

□

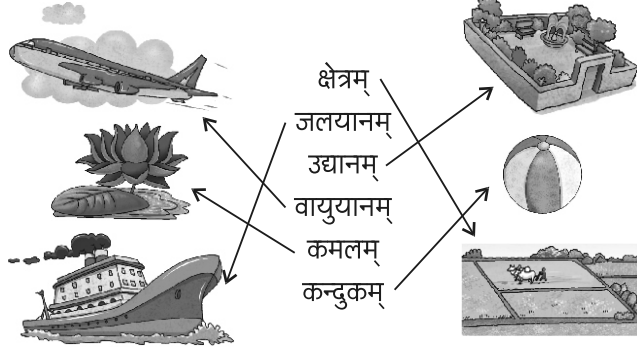
6 एकवचनं अकारांत नपुंसकलिङ्ग शब्दानि

□ अभ्यासकंठी

1. (क) गृहम्

(ख) आम्रम्

2.

3. (क) पर्णम्

(ख) छत्रम्

(ग) पुस्तकम्

(घ) नेत्रम्

(ङ) संगणकः

(च) कंकतिका

□ क्रियाकलापम्

आम्रम् कमलम् पुस्तकम् पर्णम् नेत्रम्

7 अकारांत नपुंसकलिङ्ग शब्दानां प्रयोगः

□ अभ्यासकंठी

1. (क) करवस्त्रम्

(ख) सोपानम्

2. (क) करवस्त्रम्। (ख) उपनेत्रम्।

(ग) कीडनकम्।

3. (क) एषः

(ख) एतत्

(ग) एतत्

(घ) एषः

(ङ) एषः

(च) इदम्

4. (क) यह क्या है?

(ख) यह आम है।

(ग) यह बगीचा है।

□ क्रियाकलापम्

1. एतत् बसयानम् अस्ति।
2. एतत् करवस्त्रम् अस्ति।
3. एतत् पुष्पम् अस्ति।
4. एतत् उपनेत्रम् अस्ति।
5. एतत् कदलीफलम् अस्ति।
6. एतत् चक्रम् अस्ति।

□

8 एकवचनं आकारांत स्त्रीलिंग शब्दानि

□ अभ्यासकंठी

1. (क) अजा (ख) ऊर्मिका
2. मक्षिका पिपीलिका चटका
3. (क) बालिका (ख) शाखा
(ग) शिक्षिका (घ) अभ्यास पुस्तिका
4. पुल्लिंग—सिंह, रजकः, जनः। नपुंसकलिंग—आम्रम्, पुस्तकम्, पत्रम्।
स्त्रीलिंग—रमा, चटका, लूता।

□ क्रियाकलापम्

- कलिका लूता वर्तिका चटका मक्षिका पिपीलिका

□

9 आकारांत स्त्रीलिंग शब्दानां प्रयोगः

□ अभ्यासकंठी

1. (क) क्रीडति (ख) गायति
2. (क) बालिका (ख) अजा
बालिका चरति।
(ग) एषाः मक्षिका अस्ति।
मक्षिका
3. (क) यह मकड़ी है।
(ख) यह बकरी है।
(ग) गंगा बहती है।
(घ) टहनी झुकती है।

□ क्रियाकलापम्

1. इयम् घटिका अस्ति।
2. एषा गंगा अस्ति।
3. इयम् गायिका अस्ति।
4. एषा अजा अस्ति।
5. एषा बालिका अस्ति।
6. एषा चटका अस्ति।

□

□ अभ्यासकंठी

1. (क) श्वानौ (ख) पुस्तकानि
2. (क) पिपीलिके (ख) कमलानि या पुष्पाणि (ग) गृहे
3. (क) पिपीलिका: (ख) गजौ
(ग) पुष्पे (घ) पर्णानि

□ क्रियाकलापम्

अकारान्त पुल्लिङ्ग शब्दः श्वानः, गजः

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
श्वानः	श्वानौ	श्वानाः
गजः	गजौ	गजाः

अकारान्त नपुंसकलिङ्ग शब्दः गृहम्, पुस्तकतम्

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
गृहम्	गृहे	गृहाणि
पुस्तकम्	पुस्तके	पुस्तकानि

आकारान्त स्त्रीलिङ्ग शब्दः बालिका, चटका

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
बालिका	बालिके	बालिकाः
चटका	चटके	चटकाः

□

एकवचनं, द्विवचनं, बहुवचनं संज्ञा शब्दानां प्रयोगः

□ अभ्यासकंठी

1. (क) विकसतः (ख) उत्पतन्ति
2. (क) सन्ति (ख) सन्ति (ग) स्तः (घ) स्तः
- (ख) बहुत बालक हैं।
- (ख) बहुत समाचार-पत्र हैं।
- (ग) दो लड़कियाँ हैं।
- (घ) दो कुत्ते हैं।

3. (क) पत्रम्
 (ख) चटका
 (ग) गृहम्
 (घ) अश्वौ

□ क्रियाकलापम्

एकवचन	द्विवचन	बहुवचन	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
सिंहः	सिंहौ	सिंहाः	गजः	गजौ	गजाः
कमलम्	कमले	कमलानि	फलम्	फले	फलानि
रमा	रमे	रमाः			

13

एतद् तद् च प्रयोगः

एकवचनम्

□ अभ्यासकंठी

1. (क) एषः (ख) एतत्
 2. (क) सः (ख) एषः
 (ग) सा (घ) एषा
 (ङ) तत् (च) एतत्
 3. (क) बालक पढ़ता है।
 (ख) यह किताब पढ़ता है।
 (ग) वह जाती है।
 (घ) वह लिखती है।

□ क्रियाकलापम्

मूल शब्द (धातु)	क्रिया	मूल शब्द (धातु)	क्रिया
पठ् (पढ़ना)	पठति	गच्छ् (जाना)	गच्छति
लिख् (लिखना)	लिखति	वद् (बोलना)	वदति
हस् (हँसना)	हसति	क्रीड् (खेलना)	क्रीडति

द्विवचनम्

□ अभ्यासकंठी

1. (क) नृत्यतः (ख) उत्पततः
 2. (क) मयूरौ (ख) अजे
 (ग) बालिके (घ) पिपीलिके
 (ङ) कन्दुके (च) पर्णे

3. (क) गच्छतः (ख) पततः
 (ग) हसतः (घ) नृत्यतः
 (ङ) पठतः (च) लिखतः
 4. (क) एषः (ख) एषौ
 (ग) एषः (घ) एषौ

बहुवचनम्

□ **अभ्यासकंठी**

1. (क) पठन्ति (ख) पतन्ति
 2. (क) घोड़े दौड़ते हैं।
 (ख) ये खेलते हैं।
 (ग) वे सब पढ़ते हैं।

3. धातु	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
पठ्	पठति	पठतः	पठन्ति
लिख्	लिखति	लिखतः	लिखन्ति
हस्	हसति	हसतः	हसन्ति

4. (क) पठति
 (ख) गच्छतः
 (ग) लिखन्ति

14 मध्यम पुरुषेषु सर्वनाम शब्दानि: युष्मद्

□ **अभ्यासकंठी**

1. (क) हसतः (ख) उत्पतथ
 2. (क) युवां
 (ख) त्वं
 (ग) युवां
 (घ) ते

3. धातु	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
पठ्	पठसि	पठथः	पठथ
गच्छ्	गच्छसि	गच्छथः	गच्छथ
लिख्	लिखसि	लिखथः	लिखथ
वद्	वदसि	वदथः	वदथ

4. (क) एषः गच्छति। यह जाता है।
(ख) एतौ लिखतः। ये दोनों लिखते हैं।
(ग) एते हसन्ति। ये सब हँसते हैं।
(घ) त्वं पठसि। तुम पढ़ते हो।

15 उत्तम पुरुषेषु सर्वनाम शब्दानिः अस्मद्

अभ्यासकंठी

1. (क) क्रीडावः (ख) उत्पतावः
2. (क) पटावः
(ख) क्रीडामः
(ग) धावतः
(घ) लिखन्ति
(ङ) नृत्यति।
3. (क) एषः
(ख) एतौ
(ग) ते
(घ) त्वं
(ङ) अहं
(च) वयं
(छ) आवां

क्रियाकलापम्

1. अहं पठामि। 2. आवां पतावः।
3. वयं हसामः। 4. वयं धावामः।
5. आवां लिखावः। 6. अहं क्रीडामि।

□ अभ्यासकंठी

1. (क) (ii) प्रातः	(ख) (i) ईश्वरं
(ग) (i) पठामि	(घ) (ii) दुग्धं
2. (क) अहं प्रातः उत्तिष्ठामि।	मैं सुबह उठता हूँ।
(ख) अहं दुग्धं पिबामि।	मैं दूध पीता हूँ।
(ग) अहं विद्यालयं गच्छामि।	मैं विद्यालय जाता हूँ।
(घ) अहं पाठं स्मरामि।	मैं पाठ याद करता हूँ।
(ङ) अहं सायं क्रीडामि।	मैं शाम को खेलता हूँ।
3. (क) अहं खादामि।	
(ख) अहं गच्छामि।	
(ग) अहं हसामि।	

